

КОСЕНКО В.Д.,

кандидат філософських наук, доцент,
кафедра загальної підготовки та
соціальної роботи, Приватний вищий
навчальний заклад «Кропивницький
інститут державного та
муніципального управління»,
м. Кропивницький, Україна

ДЯЧЕНКО Л.О.,

магістрант, Інститут журналістики та
масової комунікації, Класичний
приватний університет,
м. Кропивницький, Україна

ПАНЧЕНКО В.О.,

магістрант, Інституту журналістики та
масової комунікації Класичного
приватного університету,
м. Кропивницький, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ЗАНЕДБАНОСТІ ВИХОВАНЦІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті представлено теоретичні аспекти виникнення педагогічної занедбаності вихованців спеціального закладу. Приділено увагу стадіям розвитку педагогічної занедбаності, які зумовлені різними факторами відповідно до певної вікової категорії; причинам посилення з віком і психологічним станом дитини, завдяки зовнішньому та внутрішньому соціальному середовищу. Проведено аналіз теоретичних понять, напрямків вирішення проблеми педагогічної запущеності з практичними рекомендаціями. Визначено необхідність практичного підтвердження ефективності соціально-педагогічної та профілактичної допомоги позбавитись статусу «педагогічно занедбаний». Для запобігання виникнення педагогічної занедбаності вихованців спеціального закладу у процесі організації ефективної роботи необхідне створення певної цілісної системи профілактичних заходів: створення комплексних груп спеціалістів; створення виховного

середовища; створення груп підтримки зі спеціалістів різного профілю; організація підготовки спеціалістів, здатних здійснювати професійну психологічну, соціальну, медичну допомогу і займатися виховною роботою з дітьми групи ризику та їхніми родинами; організація ефективного вільного; інформаційно-просвітницька діяльність.

Ключові слова: педагогічна занедбаність, соціальна допомога, важковиховуваність, соціальна занедбаність, перевиховання.

В статье представлены теоретические аспекты возникновения педагогической запущенности воспитанников специального учреждения. Уделено внимание стадиям развития педагогической запущенности, которая обусловлена различными факторами в соответствии с определенной возрастной категории; причинам усиления с возрастом и психологическим состоянием ребенка, благодаря внешней и внутренней социальной среде. Проведен анализ теоретических понятий, направлений решения проблем педагогической запущенности с практическими рекомендациями. Определена необходимость практического подтверждения эффективности социально-педагогической и профилактической помощи избавиться статуса «педагогически запущенный». Для предотвращения возникновения педагогической запущенности воспитанников специального учреждения, в процессе организации эффективной работы, необходимо создание определенной целостной системы профилактических мероприятий: создание комплексных групп специалистов; создание воспитательной среды; создание групп поддержки из специалистов разного профиля; организация подготовки специалистов, способных осуществлять профессиональную психологическую, социальную, медицинскую помощь и заниматься воспитательной работой с детьми группы риска и их семьями; организация эффективного свободного; информационно-просветительская деятельность.

Ключевые слова: педагогическая запущенность, социальная помощь, трудновоспитуемость, социальная запущенность, перевоспитания.

The theoretical aspects of pedagogical neglect of the pupils of a special institution are presented in the article. Attention is paid to the stages of development of pedagogical neglect, which are caused by

various factors according to a certain age category; reasons for increasing with age and psychological state of the child, due to the external and internal social environment. The analysis of theoretical concepts and directions of solving the problem of pedagogical neglect with practical recommendations is carried out. The necessity of practical confirmation of the effectiveness of socio-pedagogical and preventive help to get rid of the pedagogically neglected status has been determined. In order to prevent pedagogical neglect of the pupils of a special institution in the process of organizing effective work, it is necessary to create a certain comprehensive system of preventive measures: creation of complex groups of specialists; creation of educational environment; creation of support groups from specialists of different profile; organization of training of specialists capable of providing professional psychological, social, medical care and educational work with at-risk children and their families; organization of effective free; outreach activities.

Key words: *educational neglect, social assistance, difficulties in education, social neglect, re-education.*

Постановка проблеми. Виховання - найбільш відповідальна й водночас найбільш складна сфера діяльності людини. Кожна людина так чи інакше займається цією важкою працею, навіть не маючи належної професійної підготовки. А оскільки особистість дитини є надто складною психофізіологічною системою, а її вихованням в багатьох випадках займаються непідготовлені люди, то; не дивно, що на цьому складному шляху так багато помилок, соціального браку і навіть трагедій. Результатом цього є поява «важких», педагогічно занедбаних, важковиховуваних дітей.

Незважаючи на складність і довготривалість перевиховання, педагоги мають вірити в силу виховного впливу на особистість, намагатися будь-що допомогти педагогічно занедбаній дитині стати повноцінною людиною. Як зазначає М. Куб'як, школа і сім'я можуть справитися з таким важким завданням за умови, що результативність процесу перевиховання залежить від вразливості, пластичності і сили біологічних задатків, від тривалості [4].

Аналіз останніх досліджень. Вивченню обраної теми приділяється багато уваги. Питанням педагогічної занедбаності розглядалися, як зарубіжними (Л. Дунаєва, Ф. Ільїн, Ю. Зотов, С. Медведєв, Н. Молчанова, М. Солопенко), так і вітчизняними вченими (Н. Касярум, Б. Кобзар, Н. Куб'як, В. Оржеховська, Л. Янкіна).

Варто зазначити, що у науковій літературі разом із поняттям «занедбаність» наводять і такі терміни: «дезадаптація» (Б. Братусь, В. М'ясищев, О.

Кононко), «важковихованість» (О. Баранова, В. Оржеховська, Г. Товканець, С. Яковенко тощо), «педагогічна занедбаність» (І. Дьоміна, М. Євтух, Н. Касярум, Н. Куб'як, М. Фіцула, А. Янкіна), «соціальна занедбаність» (Т. Бессонова, В. Вовк, І. Невський, Р. Овчарова) тощо.

Отже, ретроспективний аналіз досліджуваної проблеми показує, що у вітчизняних та зарубіжних дослідників немає єдиного підходу до розкриття змісту термінів «педагогічно занедбаний», «соціально занедбаний», «важкий», «важковихований», а також чіткої їх градації, не вироблено однозначних критеріїв належності дітей до певної категорії негативного досвіду особистості і її готовності до виправлення.

Метою дослідження є теоретичний розгляд основних проблем виникнення педагогічної занедбаності, спрямовуючи погляд на різні верстви населення.

Завдання дослідження: визначити поняття, форми та прояви, передумови виникнення педагогічної занедбаності; окреслити головні переваги «перевиховання» дитини та сім'ї загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аспект – поняття філософії; погляд, точка зору на пізнання факту, явища, події. Різнобічна характеристика та сприйняття факту, явища, події [3].

Педагогічна занедбаність – це стійке відхилення від норми в поведінці, моральній свідомості, навчальній діяльності. Це прояв нерозвиненості, неосвіченості і невихованості дитини. Можливості дитини не співпадають з її розвитком, що викликає негативний вплив середовища і помилки у вихованні, наслідком чого є часта зміна шкіл та викладачів, негативний вплив вулиці, бездоглядність. Тобто ця проблема викликана педагогічними причинами і, отже, усувається за допомогою корекції педагогічними засобами [3, с 27].

Характерні ознаки педагогічної занедбаності можуть виявлятися чітко, але можуть і ховатися за зовні благополучним поведінням будь-якої особистості. Педагогічно занедбана дитина є психічно нормальна і фізично здорова, але не має знання й умінь, необхідними для нормальної пізнавальної діяльності. На відміну від дітей зі затримкою психічного розвитку, педагогічно запущені діти легко можуть засвоювати інформацію, на відміну від важких підлітків вони піддаються педагогічному впливу.

Сучасні науковці вважають, що перші ознаки проблеми педагогічної занедбаності можна відстежити і виявити вже в дошкільному віці. Для цього необхідно навчитися відслідковувати несприятливі фактори, що впливають на виникнення педагогічної занедбаності [11].

Розглянемо більш детально різні причини, які впливають на виникнення та формування педагогічної занедбаності, а саме: зовнішні та внутрішні.

Зовнішні (середовищні) причини виникають через недоліки сімейного виховання. Передумовою виникнення проблеми служать: відсутність і участь у вихованні дитини одного чи обох батьків, низький освітній і культурний рівень батьків, низький матеріальний рівень та умови проживання, неправильне ставлення та помилки у вихованні. Внутрішні (особистісні) – виникають внаслідок недоліків навчання і виховання в освітніх закладах. Першопричиною служать такі чинники: соціальна відторгнутість дитини в навчальному колективі, друзі та знайомі асоціальної групи, організаційні помилки освітнього процесу, несприятливі відносини з однолітками, конфліктні відносини з вчителями.

Науковець В. Баженов описує класифікацію поділу на ступені педагогічної занедбаності дітей [2]:

1) важковиховувані діти, які байдуже ставляться до навчання, періодично порушують правила поведінки і дисципліну. Для них характерні негативні моральні якості, такі як нечемність, брехливість, грубощі тощо;

2) педагогічно занедбані діти, які негативно ставляться до навчання й суспільно корисної діяльності. Вони систематично порушують дисципліну та норми моральної поведінки, постійно проявляють негативні моральні риси особистості;

3) підлітки-правопорушники, які перебувають, на обліку в інспекціях у справах неповнолітніх або направлені до спецшкіл і спеціальних професійно-технічних училищ;

4) неповнолітні злочинці – педагогічно занедбані підлітки, які вчинили кримінальні злочини й направлені судом до виправно-трудова колоній.

Важковиховувані діти, котрі байдуже ставляться до навчання і залучення їх до творчої та суспільно корисної діяльності. На відміну від дітей попереднього ступеня розвитку, важковиховувані періодично виступають порушниками поведінки та дисципліни. Це більш зумовлено в якому оточенні вони знаходяться в той чи інший момент, і хто виступає для них «ідеалом—прикладом» в тій чи іншій ситуації. В наслідок чого в таких дітей найяскравіше проявляються такі негативні риси, як нещирість, хитрість, брехливість, пристосовуваність, грубість.

Розглянемо соціально-педагогічні умови, які спричиняють появу важковиховуваних та педагогічно занедбаних дітей, упродовж історії людства. Проблеми появи та перевиховання педагогічно занедбаних дітей турбували людей упродовж всієї історії. Адже завжди були діти з відхиленнями у поведінці, знедолені, сироти, діти-право-порушники. Упродовж ХХ ст. на теренах колишнього Радянського Союзу мало місце кілька «спалахів» появи педагогічно запущених дітей, що було зумовлено такими соціально-історичними й економічними причинами:

1) період Першої світової війни (1914-1918 рр.) - військова розруха, сирітство дітей через загибель батьків на війні, окупація територій чужоземними військами;

2) громадянська війна (1918-1922 рр.) - руйнування народного господарства, великі переміщення певних прошарків населення в країні і за її межами, безробіття, хвороби, голод та ін.

3) 30-ті роки XIX ст. - штучний голодомор, масові репресії частини населення країни призвели до соціально-педагогічної занедбаності значної частини дітей;

4) Друга світова війна (1939-1945 рр.) - смерть батьків, окупація, голод, сирітство, значні економічні труднощі.

5) останні десятиріччя XX ст. - підвищення кількості соціально занедбаних дітей через зниження відповідальності частини батьків за виховання дітей, ослаблення національних коренів, що жили процес виховання, необмежений вплив масової культури найнижчого кшталту, яка призводить до «бомбування» частини молоді [11].

Проблеми важковиховуваних педагогічно занедбаних дітей криються передусім у соціальній сфері. Ще англійський соціаліст-утопіст Роберт Оуен (1771 – 1858 рр.) стверджував, що асоціаційна, злочинна поведінка індивіда залежить не від нього, а від системи, в якій він виховувався: «Знищить обставини, які сприяють створенню злочинних характерів, і злочинців більше не буде; замініть їх обставинами, які розраховані на створення звичок порядку, регулярності, стриманості, праці, - і людина буде володіти цими якостями» [3].

Базуючись на соціально-педагогічні умови, які спричиняють появу важковиховуваних та педагогічно занедбаних дітей, упродовж історії людства, повернемося до причин перших ознак педагогічної занедбаності, які можна виявити в дошкільному віці.

Неблагополучна сім'я. Неповна сім'я, батьки, що мають алкогольну залежність, батьки-наркомани. Результатом є те, що батьки ведуть аморальний спосіб життя. Такі батьки не виконують своїх прямих обов'язків, щодо виховання та розвитку дітей; самі ж являються психологічно неграмотними; несуть негативний приклад в моральній поведінці. В такій сім'ї найчастіше прослідковується відсутність сімейного затишку, доброти та любові до дітей, батьківського авторитету та поваги загалом.

Благополучна сім'я з низькою педагогічною культурою. Батько й мати працюють. Вони освічені та інтелектуально розвинені особистості. Існує певний матеріальний достаток, що несе в собі утворення для дітей «парникових» умов, наслідком чого є ослаблення внутрішніх сил особистості, матеріального перенасичення. З боку ж батьків намагання компенсувати свою зайнятість через виконання різних забаганок дітей. Купити, бо у всіх є, щоб над дитиною

не сміялися, щоб не відрізнявся від інших дітей, був найкращим в матеріальному плані, бо в батьків в дитинстві чогось не було.

Всі ці намагання батьків безмірно догодити дитині, бути «хорошими» чи «ідеальними» призводить до розбещеності дитини, відчуття вседозволеності, думки про всемогутність, та атрофацію системи самовимог та самоконтролю.

Недостатній виховний рівень роботи в загальноосвітніх закладах проявляється у тому, що учень не може засвоїти навчальний матеріал, через програмну перевантаженість. Дитина намагається «втекти» від навчання, проявляється негативність, опір, розвивається почуття своєї недосконалості та неповноцінності; заниження самооцінки, в порівнянні з другими учнями. Існують прояви негативного ставлення до учнів з моральними вадами вчителів-вихователів, через низький рівень педагогічної культури самого педагога, що проявляється в нетактовному відношенні, грубості, приниженні, байдужості, сприянню відсторонення дитини від цікавої колективної діяльності.

Для перевиховання педагогічно занедбаних дітей має звертатись особлива увага з боку класоводів, вихователів, батьків, соціальних педагогів задля позитивних результатів у вирішенні проблеми, для подальшого формування повноцінного громадянина суспільства.

Перевиховання - це виховний процес, спрямований на подолання негативних якостей особистості, що формувалися під впливом несприятливих умов виховання. Перевиховання процес досить складний і тривалий, ґрунтується на загальних принципах виховання і виконує: відновлювальну, компенсційну, виправну, стимулюючі функції [2].

Перевиховання не може бути розпочато без попереднього діагностування. Так для швидкого та ефективного вирішення проблеми, її потрібно своєчасно виявити та досконало вивчити. Таким чином діагностика педагогічної занедбаності та важковиховуваності проводиться на основі наступних принципів:

- ознайомлення з індивідуальними особливостями, має тісно співпадати з ознайомленням численних зовнішніх факторів;
- об'єктивність насамперед; ні в якому разі не має бути місця особистому ставленню до дитини, чи до родини взагалі;
- необхідність розглядати проблему не поверхнево, а заглиблювати увагу у пошук причин, які призвели до того чи іншого стану справ;
- вивчення особистості не тільки в конкретний час, а з прогнозуванням на майбутній розвиток і становлення особистості;
- дослідження дадуть результати, завдяки професіоналізму дослідника, та завдяки глибині знань в таких науках, як педагогіка, соціологія та психологія;
- для вирішення проблеми дуже важливим акцентом є звертання уваги

на дитячі бажання та інтереси, цілеспрямованість дитини, а не тільки в загальному огляді;

- домінуючим і найважливішим принципом вважається педагогічний оптимізм, позитивний настрій на ідеальне вирішення проблеми, незважаючи на складність ситуації.

Після проведення діагностування та виявлення у розвитку дитини відхилення від будь-яких соціально-педагогічних норм, мають бути прийняті рішення з приводу корекційного втручання та перевиховання дитини. Ефективне перевиховання розглядається не як боротьба з «важкою» дитиною, усунення недоліків чи читання нотацій. Перевиховання – це спільна робота вчителів, батьків, соціальних інспекторів; долучення до співпраці дитячих організацій, позашкільних установ.

У практиці навчально-виховної роботи спеціального закладу педагоги, психологи та соціальні працівники найчастіше обмежуються загальноприйнятими заходами впливу – заохочуванням і покаранням. Тому стосунки, які встановлюються між дорослим і дитиною, вчителем і учнем, необхідно розглядати як недостатньо природні, оскільки дитина постійно «повинна» бути старанною і слухняною. На жаль, багато педагогів не задумуються над тим, що перебуваючи в нерівних умовах з дитиною, вони сприяють створенню психотравмуючих чинників, які викликають соціальні відхилення від нормального фізичного і психічного розвитку особистості дитини.

Правильний підхід до виховання і навчання дитини в сім'ї і спеціальних дитячих закладах безпосередньо включає в себе комплекс профілактичних і оздоровчих заходів з попередження аморальної поведінки.

Основні завдання педагога, психолога та соціального працівника спеціального закладу при здійсненні індивідуального підходу до дітей полягають у наступному:

- добре знати кожну дитину, її індивідуально-психологічні особливості та умови їх формування;
- при виборі методів і прийомів навчально-виховного впливу на дітей враховувати їхні індивідуальні особливості;
- виявляти педагогічний такт і вміння передбачати наслідки того або іншого підходу до дитини.

Здійснюючи індивідуальний підхід у вихованні дітей, педагог, таким чином, включається у єдиний комплексний процес клініко-психологічної профілактики аномальних особистісних проявів, сприяє їх ранньому виявленню і своєчасній реабілітації дитини.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підводячи підсумок під поданими матеріалами маємо зауважити, що з народження дитина йде виховними середовищними шляхами: сім'я, дитячий садок, школа. В процесі

становлення дитини, як особистості, кожен шлях передбачає свої соціально-педагогічні ситуації, які безпосередньо впливають на виховання та розвиток, вносять свої корективи та накладають свою печатку на соціалізацію та формування особистості.

Для запобігання виникнення педагогічної занедбаності вихованців спеціального закладу у процесі організації ефективної роботи необхідне створення певної цілісної системи профілактичних заходів. Система профілактики має включати в себе кілька складових: створення комплексних груп спеціалістів, які забезпечують соціальний захист дітей (психологи, соціальні працівники, соціальні педагоги, логопеди, спеціалізований медичний персонал тощо); створення виховного середовища, яке дозволяє гармонізувати відносини молодого покоління зі своїм найближчим оточенням в сім'ї, за місцем навчання, роботи; створення груп підтримки зі спеціалістів різного профілю, які будуть навчати батьків виходу із проблемних ситуацій, пов'язаних з дітьми; організація підготовки спеціалістів, здатних здійснювати професійну психологічну, соціальну, медичну допомогу і займатися профілактико-виховною роботою з дітьми групи ризику та їхніми родинами; організація ефективного вільного часу молодого покоління; інформаційно-просвітницька профілактична діяльність.

Список використаних джерел:

1. Андрощук І.В. Методика виховної роботи [таблиці]: навч. посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. 320 с.
2. Баженов В.Г. Воспитание педагогически запущенных подростков. Киев, 1986. 378с.
3. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання[Текст]. Київ: Вища школа, 2005. С.308-319.
4. Куб'як Н.І. Запобігання педагогічної занедбаності дітей молодшого шкільного віку з дистантних сімей : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Київ. 2010. 18 с.
5. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. Київ: Слово, 2008. 240 с.

Transliteration of References:

1. Androshchuk I. (2014). Methods of educational work [tables]: teaching manual. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. 320 p. [in Ukrainian].
2. Bazhenov V. (1986). Education of pedagogically run adolescents. Kyev. 378 p. [in Russian].
3. Karpenchuk S. (2005). Theory and methods of education [Text]. Kiyiv:

- Vyshcha shkola. P.308-319. [in Ukrainian].
4. Kubiak N. (2010). Preventing pedagogical neglect of young school children from distant families. Abstract of the Ph. D. Dissertation. Kyiv.18 p. [in Ukrainian].
 5. Zavatska L. (2008). Technologies of professional activity of social teacher: textbook. tool. Kyiv: Slovo. 240 p. [in Ukrainian].

KOSENKO Volodymyr,

Candidate of Philosophy, Associate Professor of Department of General training and Social Work at Private Higher Educational Institution «Kropyvnytskyi Institute of State and Municipal Governance», Kropyvnytskyi, Ukraine

E-mail: vkosenko@mail.ru

DIACHENKO Larysa,

Master's Student at the Institute of Journalism and Mass Communication of the Classical Private University, Kropyvnytskyi, Ukraine

E-mail: lorik3d@gmail.com

PANCHENKO Vita,

Master's Student at the Institute of Journalism and Mass Communication of the Classical Private University, Kropyvnytskyi, Ukraine

E-mail: panchenkoviktoria1998@gmail.com

THEORETICAL ASPECTS OF PEDAGOGICAL DISABILITY OF PUPILS OF SPECIAL INSTITUTION